

Корінна Ганна Олексіївна

кандидат педагогічних наук

старший викладач кафедри психології та педагогіки розвитку дитини
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
м. Умань, Україна

ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦІАЛЬНИХ РОЛЕЙ ТА ФУНКЦІЙ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

У статті здійснено теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури щодо соціально-педагогічної діяльності соціального педагога. Охарактеризовані загальні якості соціального педагога, такі як високий професіоналізм, доброта, доброзичливість, чуйність, комунікабельність, вміння правильно зрозуміти людину. Визначені провідні функції соціально-педагогічної роботи та розкрито зміст соціальних ролей соціального педагога, які змінюються у процесі практичної діяльності залежно від ситуації та характеру проблеми.

Ключові слова: соціальний педагог, підготовка, соціальна роль, функції соціального педагога.

Постановка проблеми. Якість підготовки спеціалістів в умовах сучасного вищого навчального закладу визначається низкою зовнішніх і внутрішніх чинників, а саме: вимогами Болонської угоди до якості освіти; атестаційними та акредитаційними вимогами; вимогами споживачів освітніх послуг; застосуванням систем менеджменту якості в галузі освіти; політикою держави у справі широкого запровадження ринкових механізмів в освіті; збільшуваними вимогами персоналу вищого навчального закладу до якості організації освітнього процесу [4, с.24]. За період становлення соціальної педагогіки в Україні було накопичено певний досвід: розроблено методологічні питання, поняття про професійно-педагогічну культуру соціального педагога; систему знань, умінь, професійних та особистісних якостей, які він повинен мати; кодекс етики соціального педагога, що містить комплекс принципів та правил, якими фахівець має користуватися у професійній діяльності; мету, функції та напрями такої діяльності та багато іншого [8, с.4]. «Професія соціального педагога належить до тієї групи соціально орієнтованих професій, які надзвичайно чутливі до змін у суспільстві і зміст яких відповідає забезпеченню умов виконання фахових завдань, потребує постійної корекції» [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема соціально-педагогічної діяльності соціального педагога, його ролі та функцій є предметом вивчення багатьох сучасних науковців. Так, питанню особливості соціально-педагогічної діяльності соціального педагога з дітьми присвячені праці Л.Артюшкіної, А.Капської, І.Козубовської, Н.Краснової, А.Полянничко, С.Харченко, О.Холостовой; посередництва соціального педагога – В.Васильєв, Г.Лактіонова, Л.Міщик. Поряд із вітчизняними науковцями слід відзначити праці зарубіжних вчених, таких як Дж.Рубін, Д.Пруїт, М.Пірен, А.Здравомислов. Проблему зарубіжної підготовки фахівців вивчають О.Пічка-Бартош, В.Поліщук, Н.Собчак, В.Тименко. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що соціальні ролі соціального педагога вчені пов'язують із їхніми професійними функціями (Г.Вороніна, І.Зверева, В.Сластенін, П.Шептенко); із соціальною позицією, виконання професійних обов'язків та особистісними якостями (Т.Лодкіна, Г.Попович, Р.Овчаров).

Мета статті – розкрити поняття «соціальний педагог», визначити основні якості, функції та соціальні ролі, які виконує соціальний педагог під час своєї соціально-педагогічної діяльності.

Виклад основного матеріалу статті. Як потрактовано у виданні «Соціальна педагогіка: мала енциклопедія», «соціальний педагог – це особа, фах якої – соціально-педагогічна робота й освітньо-виховна

діяльність. Як спеціаліст він організовує взаємодію освітніх та позанавчальних установ, сім'ї, громадськості з метою створення в соціальному середовищі умов для соціальної адаптації та благополуччя дітей та молоді в мікросоціумі, їхнього всебічного розвитку. Основне завдання соціально-педагогічної роботи – налагодження балансу між відповідальністю суспільства перед особистістю та особистістю перед суспільством. Головна особливість соціально-педагогічної роботи – вміння соціального педагога визначити проблеми та потреби особистості на різних рівнях: індивідуальному, міжособистісному та суспільному» [9, с.249]. Соціальний педагог у певному значенні виконує роль універсала, проте його універсальність має досить чіткі предметні кордони, які визначаються змістом освітніх та виховних проблем учня та можливими шляхами їх вирішення [9, с.250].

Окрім того, соціальний педагог – це спеціаліст, зайнятий у сфері соціальної роботи або освітньо-виховної діяльності, який здійснює посередницьку роль між освітніми закладами, сім'єю, трудовими колективами, громадськістю, організовує їх взаємодію, об'єднує зусилля з метою створення у соціальному середовищі умов для всебічного розвитку дітей, підлітків, молоді як особистостей та їх благополуччя у соціумі [11].

На переконання Л.Міщик, соціальний педагог є професійним працівником соціуму, «фахівцем з виховної роботи з дітьми, їхніми батьками, дорослим населенням у сімейно-побутовому мікросередовищі та його оточенні; з підлітками, молодіжними групами та об'єднаннями, з організації культурно-дозвіллевої, фізкультурно-оздоровчої, трудової, ігрової та інших видів діяльності, групового спілкування, технічного, художнього та інших видів творчості, дітей та дорослого населення у соціумі» [6, с.131].

У свою чергу, О.Безпалько наголошує на тому, що соціальний педагог – це «спеціаліст, зайнятий у сфері соціально-педагогічної роботи або освітньо-виховної діяльності; який організовує соціально-педагогічну діяльність з особами різних вікових груп у різних соціокультурних середовищах з метою створення для них сприятливих умов соціалізації» [1, с.79].

Згідно із Л.Завацькою, «соціальний педагог повинен навчити інших уважно і доброзичливо реагувати на емоційні і кризові ситуації, служити зразком у професійних відносинах, пояснювати складні асоціальні явища, ефективно організувати свою роботу, вишукувати джерела і діставати кошти на надання допомоги іншим, оцінювати власну поведінку і почуття» [3, с.51].

Відзначимо, що соціальний педагог має володіти певними знаннями, а саме: мати уявлення про теорії і методики роботи з клієнтом і групою; ресурси і по-

слуги, які надаються суспільством (громадою); програми і цілі соціальних служб як на місцевому, так і на державному рівнях; організацію місцевої інфраструктури і розвиток служб охорони здоров'я і соціального забезпечення; основи соціально-економічної і політичної теорії; расові, етнічні та інші культурні групи, їх моральні цінності, життєві устрої і проблеми, що звідси випливають; результати професійних і наукових досліджень, які можна використовувати у практичній роботі; концепції і методи соціально-виховного планування; теорію і практику проведення спостережень; теорію і практику управління діяльністю інших людей; соціальні, психологічні, статистичні дослідницькі методи і методики; теорію і концепції управління службами для дітей та молоді; фактори навколишнього середовища і суспільства, що впливають на клієнта; теорію і методи психосоціальної оцінки різних видів і форм; теорію організаційних і соціальних методів заохочення дітей та молоді до активної життєдіяльності; теорію і методи соціально-правової практики; стандарти і практику професійної соціально-педагогічної роботи; теорію і методи викладання та навчання; тенденції щодо проведення політики соціального захисту і підтримки дітей та молоді; закони і постанови на місцевому, регіональному і державному рівнях, що впливають на різні види послуг [10, с.50].

Крім того, відповідно до сучасних вимог суспільства, фахівець соціальної педагогіки має бути обізнаним з питаннями вікових особливостей дітей різних за віком загалом та дошкільного віку зокрема, організацією життя, соціальною ситуацією розвитку та становлення особистості дитини, мати практичні навички щодо організації роботи з батьками вихованців, мати знання та вміння орієнтуватися у процесах соціалізації та ставово-рольової соціалізації дітей.

Враховуючи важливість професійної діяльності соціальних педагогів, окреслимо та визначимо такі загальні якості спеціаліста: 1) високий професіоналізм, компетентність у різноманітних проблемах, високий рівень загальної освіти і культури (у тому числі і духовної), володіння суміжними спеціальностями і знаннями з педагогіки, психології, юриспруденції та ін.; 2) доброта, любов до людей, душевність, доброзичливість, чуйність, бажання прийняти чужий біль на себе, милосердя, людяність, співпереживання і емпатія; 3) комунікабельність, уміння правильно зрозуміти людину і поставити себе на її місце, гнучкість і делікатність, тактовність у спілкуванні, спроможність підтримувати іншого і стимулювати його на розвиток особистих сил. Уміння викликати довірливе ставлення до себе, організаційні здібності [3, с.16].

Виявляючи проблеми та усуваючи причини їх виникнення, соціальний педагог виконує різноманітні соціальні ролі, які змінюються у процесі практичної діяльності залежно від ситуації та характеру проблеми. Так, Р.Овчарова виділяє такі соціальні ролі: роль посередника (зв'язує ланку між особистістю і соціальними службами); захисника інтересів (проводить захист законних прав особистості); учасника спільної діяльності (спонукання людини до дії, соціальної ініціативи, розвиток здатності самому розв'язувати власні проблеми); духовного наставника (виявлення турботи про формування моральних загальнолюдських цінностей у соціумі); соціального терапевта (сприяння особистості в контактах з відповідними фахівцями, допомога у розв'язанні конфліктних ситуацій); експерта (відстоювання прав підопічного, визначення методів допустимого компетентного втручання у розв'язання його проблеми) [7].

Соціальні педагоги, як сполучна ланка між дітьми і дорослими, між сім'єю і державними службами, організаціями і установами, покликаними піклуватися про духовне, фізичне і психічне здоров'я населення, на думку В.Бочарової та М.Гур'янової, також виконують соціальні ролі: – адвоката, захисника інтересів, законних прав людини, її сім'ї, різних категорій населення. Він прагне соціальної справедливості, намагаючись допомогти людям реалізувати свої здібності, надати можливості використати свої ресурси всім членам суспільства; працівник є учасником спільної діяльності дітей і дорослих, а водночас організатором цієї діяльності. Його діяльність спрямована на те, щоб пробудити людину до дії, ініціативи, творчості; – помічника своїх клієнтів у вирішенні їх проблем, коли допомагає людям розширити їхню компетенцію і розвинути здатність самим вирішувати свої проблеми; – психотерапевта і наставника сім'ї, дітей та людей з їхнього оточення, оскільки протягом декількох років він нібито «веде» сім'ю, опікуючись її здоров'ям, непорушністю етичних, загальнолюдських цінностей, своєчасним вирішенням проблем, що виникли; – конфліктолога, коли допомагає запобігати і вирішувати конфліктні ситуації своїх клієнтів; – аніматора, спонукуючи людину до дії, сприяючи відновленню взаємовигідної взаємодії між особистістю і суспільством; – експерта у наданні соціального діагнозу і визначенні методів компетентного втручання, соціальної роботи з конкретним клієнтом; – суспільного діяча, підтримуючи, розвиваючи і спрямовуючи соціальні ініціативи громадян, спрямовані на оздоровлення навколишнього середовища [2].

Окрім означених вище ролей, соціальний педагог, надаючи соціально-педагогічну допомогу дітям, реалізує такі функції: – аналітико-діагностичну (вивчає, реально оцінює особливості соціального мікросередовища, ступінь і спрямованість впливу середовища на особистість, соціальний статус дитини, підлітка, клієнта в різних сферах діяльності і спілкування, визначає й аналізує соціальні чинники, їх спрямованість і вплив на особистість); – прогностичну (на основі аналізу соціальної і педагогічної ситуації програмує і прогнозує процес виховання і розвитку особистості, діяльність усіх суб'єктів соціального виховання, надає допомогу в саморозвитку і самовихованні особистості, визначає перспективи розвитку особистості у процесі соціалізації); – організаційно-комунікативну (сприяє включенню суб'єктів виховувальної діяльності, громадськості, населення мікрорайону в процесі соціального виховання молодого покоління у спільну працю і відпочинок, ділові й особисті контакти, зосереджує інформацію про дії (позитивні і негативні) на виховання соціально-педагогічних установ, організацій, налагоджує контакти між ними щодо цього виховання та його сім'ї); – коригувальну (здійснює корекцію всіх виховних впливів, які спрямовані на вихованців, як із боку сім'ї, так і соціального середовища, у тому числі і неформального); – координаційно-організаційну (організовує соціально значущу діяльність дітей і підлітків у відкритому мікросередовищі, впливає на розумну організацію дозвілля); – функцію соціально-педагогічної підтримки і допомоги вихованцям (надає кваліфіковану соціально-психолого-педагогічну допомогу дитині в саморозвитку, самопізнанні, самооцінці, самоствердженні, самоорганізації, самореабілітації, самореалізації); – охоронно-захисну (використовує весь комплекс правових норм, спрямованих на захист прав та інтересів дитини, підлітків, молодіжних об'єднань); – психотерапевтичну (піклується про душевну рівно-

вагу дитини, про її почуття, переживання); – соціально-профілактичну (організує систему профілактичних заходів з попередження девіантної поведінки і злочинної (делінквентної) поведінки дітей); – реабілітаційну (організує систему заходів щодо соціально-педагогічної реабілітації і підтримки осіб) [12].

Вчені підкреслюють, що провідною функцією соціального педагога є функція інтегративна. Соціальний педагог забезпечує інтеграцію цілеспрямованих і середовищних впливів на особистість, що розвивається, а також стимулює розвиток суб'єктивної позиції людини в цьому процесі, що регулює взаємини в системі «особистість – сім'я – суспільство». А отже, соціальний педагог виступає «менеджером» середовищних впливів на особистість, який здійснює посередництво між різними фахівцями та соціальними інститутами з метою створення у суспільстві умов для сприяння становленню та розвитку людини, групи, соціуму [8, с.9].

До кола питань, які розглядають соціальні педагоги, входять проблеми правового захисту дитини в сім'ї, питання розвитку дитячих ініціатив, виховання дітей з девіантною поведінкою, груп «ризик», різні аспекти допомоги дітям-інвалідам, дітям-сиротам, жертвам обставин тощо [8, с.5].

Серед іншого соціальний педагог займається наданням безпосередньої соціальної допомоги дітям у різних закладах – загальноосвітніх і спецшколах різного типу, будинках для дітей-інвалідів, дитячих будинках, будинках інтернатного типу, соціально-реабілітаційних центрах. Проте підготовка соціальних педагогів у нашій країні ускладнюється у зв'язку з тим,

що в ході практичної діяльності фахівцю із соціальної педагогіки доводиться стикатися з широким колом різноманітних, непередбачуваних, часто найкритичніших ситуацій та станів особистості, розв'язувати заплутані соціальні та психологічні завдання, займатися ресоціалізацією та соціальною реабілітацією різноманітних категорій людей, що мають серйозні соціальні відхилення (від людей з обмеженими можливостями, сиріт до наркоманів та правопорушників). Коло питань, яке має охоплювати підготовка та діяльність соціального педагога, постійно розширюється у зв'язку із виникненням нових соціальних проблем та суспільних замовлень [8, с.4].

Висновки. Соціальний педагог – це фахівець, який є посередником між соціальним середовищем та особистістю, займається наданням безпосередньої соціальної допомоги дітям у різних закладах освіти, виконує різноманітні соціальні ролі, які змінюються у процесі практичної діяльності. Сучасний етап розвитку українського суспільства, зміна та актуальність питання сфери соціальних послуг зумовлює необхідність введення у різні заклади освіти посад соціального педагога, створення соціально-педагогічної служби, що поєднувала б діяльність соціальних педагогів, вчителів, вихователів. Вивчення проблеми соціально-педагогічної діяльності соціального педагога в дошкільному навчальному закладі (введення обов'язкової дошкільної освіти, значне зростання кількості неблагополучних сімей з дітьми дошкільного віку, а також сімей, які потребують допомоги фахівців соціальної сфери) становить **перспективу подальших наукових розвідок.**

Список використаної літератури

1. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О.В.Безпалько. – К.: Центр навчальної літератури, 2009. – 208 с.
2. Бочарова В.Р. Соціальний захист людини / В.Р.Бочарова, М.П.Гур'янова // Регіональні моделі. – М., 1995. – С. 15–17.
3. Завацька Л.М. Технології професійної діяльності соціального педагога: [навчальний посібник для ВНЗ] / Л.М.Завацька. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2008. – 240 с.
4. Лігум Ю.С. Якість освіти і новітні технології навчання в контексті інтеграції в європейський освітній простір / Ю.С.Лігум // Педагогіка і психологія: науково-теоретичний та інформаційний журнал Академії педагогічних наук України. – К.: Педагогічна преса, 2011. – № 2 (71). – С.22-27.
5. Лякішева А.В. Методика викладання навчальних дисциплін соціально-педагогічного напрямку студентам ВНЗ: навч.-метод. посіб. / А.В.Лякішева, Л.К.Грицюк. – Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім.Лесі Українки, 2013. – 504 с.
6. Міщик Л.І. Соціальна педагогіка: навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.]: / Л.І.Міщик – К.: ІЗМН, 1997. – 140 с.
7. Овчарова Р.В. Справочная книга социального педагога / Р.В.Овчарова. – М.: ТЦ Сфера, 2004. – 480 с.
8. Професійний довідник соціального педагога / [укл. О.І.Рассказова]. – 2-ге вид., перероб. – Х.: Вид. група «Основа», 2012. – 223 с.
9. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / [за заг. ред. проф. І.Д.Зверєвої]. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
10. Соціальна педагогіка: підручник / [за ред. Капської А.І.]. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 468с.
11. Тлумачний словник психологічних термінів в українській мові: словник / [уклад. В.Й.Бродовська, І.П.Патрик, В.Я.Яблонко]. – 2-ге вид. – К.: ВД «Професіонал», 2005. – 224 с.
12. Шептенко П.А. Методика и технология работы социального педагога: [учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / П.А.Шептенко, Г.А.Воронина [под ред. В.А.Сластенина]. – М.: «Академия», 2001. – 208 с.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2017 р.

Стаття прийнята до друку 20.10.2017 р.

Коринная Анна

кандидат педагогических наук

старший преподаватель кафедры психологии и педагогики развития ребенка

Уманского государственного педагогического университета имени Павла Тычины, г.Умань, Украина

ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦИАЛЬНЫХ РОЛЕЙ И ФУНКЦИЙ СОЦИАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

В статье осуществлен теоретический анализ социально-педагогической деятельности социального педагога в психолого-педагогической литературе. Охарактеризованы общие качества социального педагога, такие как высокий профессионализм, доброта, доброжелательность, отзывчивость, коммуникабельность, умение правильно понять человека. Определены ведущие функции социально-педагогической работы, раскрыто содержание социальных ролей социального педагога, которое меняется в процессе практической деятельности в зависимости от ситуации и характера проблемы.

Ключевые слова: социальный педагог, подготовка, социальная роль, функции социального педагога.

Korinna Hanna

Candidate of Pedagogical Sciences

Senior Lecturer of the Department of Psychology and Pedagogy of Child Development, Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychna
Uman, Ukraine

CHARACTERISTICS OF SOCIAL ROLES AND FUNCTIONS OF A SOCIAL PEDAGOGUE

The article deals with theoretical analysis of psychological and pedagogical literature concerning the social pedagogical activity of a social teacher. Taking into account the importance of professional activity, the article outlines the general qualities of a social teacher, such as high professionalism, kindness, goodwill, responsiveness, communicability, and the ability to correctly understand a person. The content of the roles of a social pedagogue, which changes in the process of practical activity depending on the situation and the nature of the problem, is disclosed. The main functions of the social pedagogical work of the social pedagogue are defined: analytical and diagnostic, prognostic, organizational and communicative, corrective, coordination and organizational, function of social and pedagogical support and assistance to pupils, protective and protective, psychotherapeutic, social and preventive, rehabilitation.

Key words: social teacher, preparation, social role, functions of a social teacher.